
ШЛЮБНА СИТУАЦІЯ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ

*Г.Ю. Швидка,
Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України*

Вступ. Шлюбність та розлучуваність формують шлюбну та сімейну структури населення, створюють основу сімейного складу і відтворення населення у цілому. Сім'я – один з найважливіших інститутів суспільства, де відображаються досягнення, труднощі і протиріччя громадського життя. В сучасний період перехідної економіки України сім'я лишається найбільш стійкою і життєздатною в системі осередків демопроцесу та в соціальній структурі суспільства. Це – один з ефективних важелів, здатний протидіяти кризовим змінам у відтворенні населення та пом'якшувати їх наслідки [1].

Постановка проблеми. В європейських країнах СНД дедалі виразніше проявляється сукупність соціально-демографічних змін, які розпочалися раніше в Західній Європі і отримали в літературі назву «другого демографічного переходу». Крім дуже низької народжуваності, вони включають пізніший вступ до шлюбу і народження дітей, поширення альтернативних варіантів організації сімейного життя, зокрема, незареєстрованих шлюбів та позашлюбних народжень тощо. Відбуваються ці демографічні зміни і в Україні. Тому дуже актуальним є вивчення сучасних умов існування, національних особливостей прояву загальноєвропейських закономірностей демографічного розвитку в Україні, насамперед, у шлюбно-сімейній сфері.

В останні десятиліття ХХ століття в індустріальних країнах сім'я зазнала глибоких змін. Відмінною рисою шлюбної поведінки у країнах Заходу стало порівняно пізнє укладення шлюбу (тимчасове зниження віку вступу до шлюбу мало місце в період бебі-буму 1945–1965 років). В останні роки шлюб став „старіти” й у Східній Європі. Значного поширення набули розлучення. Шлюб нині не обов'язково передбачає спільне проживання, водночас воно можливе і без взяття шлюбу, діти далеко не завжди народжуються у шлюбі.

Мета дослідження. Вивчення особливостей і напрямів трансформації сучасної шлюбної поведінки населення України в контексті змін процесів шлюбності та розлучуваності у європейських країнах.

Виклад основного матеріалу. Однією з головних характеристик шлюбності є вік. Загальною є закономірність, що вік вступу в шлюб нижче у жінок, ніж у чоловіків.

Середній вік чоловіків і жінок при укладенні шлюбу поступово збільшується, що є однією з особливостей сучасного демографічного розвитку європейських країн. Наприклад, якщо в другій половині 1990-х років у РФ середній вік вступу в шлюб збільшувався за рахунок того, що інтенсивність взяття шлюбів знижувалась з випередженням у молодших шлюбних вікових групах, то з 1999 р., коли шлюбність почала підвищуватися, його збільшення тривало за рахунок випереджального зростання шлюбності у старших вікових групах (35 і більше). Порівняно з 1993 р., середній вік вступу до шлюбу для чоловіків зріс на 2,7 роки і становив у 2004 р. 28,7 року. Для жінок підвищення віку було меншим, ніж для чоловіків, але також істотним – на 1,9 року, і у 2004 р. середній вік становив 26,1 року.

В Україні, як і в інших країнах Європи, середній вік вступу в шлюб також збільшується. Так, цей показник зріс у чоловіків із 26,8 у 1989 р. до 30,1 року у 2004 р., а у жінок відповідно – з 25,3 до 27,1 року. Як і в Росії, в Україні підвищення середнього віку вступу до шлюбу у чоловіків було більшим (на 3,3 року), ніж у жінок (на 1,8 року). Вік вступу до шлюбу зростає і у країнах Європи. У Швеції, зокрема, середній вік нареченої, яка бере перший шлюб, вже перевищив 30 років, у більшості країн заходу і півдня Європи досяг 27–28 років. У країнах Східної та Центральної Європи також активно змінюється вікова модель шлюбності. Так, в Угорщині, Хорватії, Чехії вік вступу до першого шлюбу для жінок перевищив 25 років, у Словенії досяг 27 років [2].

Збільшення середнього віку вступу в шлюб відбувається в умовах істотної переоцінки цінностей, змін у ставленні молоді до шлюбу і сім'ї. Разом з цим слід відмітити зростання обізнаності щодо контрацепції, оскільки донедавна велика кількість ранніх шлюбів зумовлювалася вагітністю нареченої, що свідчить про непоінформованість у питаннях планування сім'ї (зокрема, в Україні та Росії). Крім того, різко зріс попит на життєві блага, на більш високий соціальний статус, тому молоді люди спочатку прагнуть здобути гідну освіту і мати високооплачувану роботу.

Впродовж майже двох десятиліть – з кінця 1970-х років і аж до середини 1990-х – інтенсивність вступу до шлюбу у країнах Східної Європи знижувалася. Кількість осіб, які вступили у офіційно зареєстрований шлюб з 1992 по 2005 р. скоротилася на 15,7% (з 394,1 до 332,1 тис. осіб). Зокрема, найменше значення загального коефіцієнта шлюбності в РФ (5,8 на 1000 населення) зафіксовано в 1998 р. (в Україні – 6,2‰). У 2001–2005 рр. кількість зареєстрованих шлюбів у Росії помітно збільшилась (з 1001,6 до 1066,4 тис. осіб, тобто на 6,5%), відповідно зріс і загальний коефіцієнт шлюбності з 6,9‰ у 2001 р. до 7,5‰ у 2005 р. На збільшення числа шлюбів впливала також у цілому сприятлива статеві-вікова структура населення. Чисельність населення у віці максимальної шлюбності – від 20 до 35 років – зросла порівняно з першою половиною 1990-х років більш ніж на 2 млн. [3].

На відміну від РФ загальний коефіцієнт шлюбності в Україні скоротився з 9,5‰ у 1991 р. до 7,1‰ у 2005 р., але у 2006 році збільшився до 7,6‰. Тобто зміни рівня шлюбності мають „хвильоподібний” характер, проте підйоми незначні за загальної посиленої тенденції до спаду. Чітко простежується істотне зменшення загального коефіцієнта шлюбності в Росії й в Україні у високосні роки, що можна

пояснити упередженим ставленням населення до цих років, у які, відповідно до традицій, не рекомендується одружуватися. Зокрема, у 1996 р. загальний коефіцієнт шлюбності в Україні склав 6,0‰, у 2000 р. – 5,6‰ (у Росії – 6,2‰), у 2004 р. – 5,9‰ (у Росії – 6,8‰). Локальні піки шлюбності відзначаються в роки, що передують високосним, а також можуть проявитися в наступному році внаслідок відкладання шлюбу.

Та навіть в умовах зниження загального коефіцієнта шлюбності Україна має досить високу інтенсивність цього процесу порівняно з європейськими країнами і у 2004 році перевищувала середній рівень загального коефіцієнта шлюбності для країн Євросоюзу (4,8‰) на 22,9% (рис. 1) [4]. Це пояснюється тим, що Україна має переважно стійкі шлюбно-сімейні традиції, а шлюбні стосунки регулюються здебільше офіційно зареєстрованим шлюбом. Але внаслідок затяжних економічної та демографічної криз населення повільно адаптується до нових умов існування на сучасному етапі соціально-економічної трансформації суспільства. Тому на тлі переважання в Україні офіційно зареєстрованих шлюбів і порівняно високого рівня шлюбності спостерігається значне їх зниження.

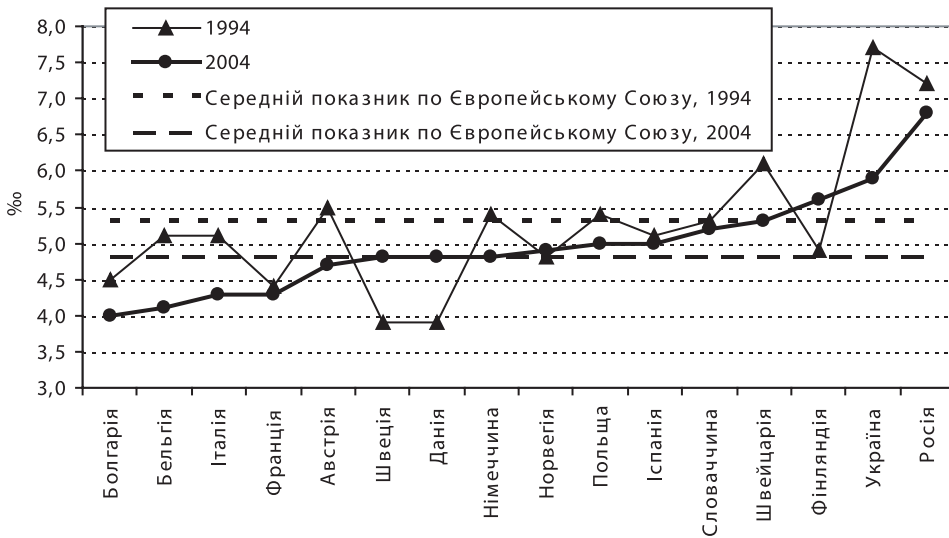

Рис. 1. Загальний коефіцієнт шлюбності населення країн Європи у 1994 та 2004 рр.

Як видно з рис. 1, впродовж десятирічного періоду (з 1994 по 2004 рр.) загальний коефіцієнт шлюбності зменшився майже в усіх зазначених країнах Європи, а середній показник зменшився на 10,4%. Найбільше знизився цей показник в Україні – на 30,5%, Бельгії – на 24,4%, Італії – на 18,6% та Швейцарії – на 15,1%. Однак, у таких країнах, як Швеція, Фінляндія та Норвегія за цей період відбулося підвищення загального коефіцієнта шлюбності, відповідно, на 18,7%, 12,5% та 2,0%.

Одним із найбільш істотних наслідків зміни поведінки населення в постіндустриальних суспільствах є широке розповсюдження консенсуальних, тобто офіційно незареєстрованих шлюбів. Хоча масштаби їх поширення в різних країнах значно відрізняються, тенденція зростання ролі таких шлюбів у формуванні сімейної структури населення простежується в усіх країнах Європи. Вперше під час Всеукраїнського перепису населення 2001 р. одержано дані про кількість осіб, які були як у зареєстрованих в органах РАГС шлюбах, так і в незареєстрованих. У цілому по Україні про незареєстрований шлюб повідомили 823,7 тис. чоловіків, або близько 7% всіх одружених чоловіків. Найвищий відсоток таких шлюбів у чоловіків віком 15–19 років – понад 25%, понад 12% незареєстрованих шлюбів концентрується у віковій групі 20–24 років, 9% – у віці 25–29 років і найменша частка – близько 5% у віковій групі 70 років і старше [5, с.122–123].

У незареєстрованому шлюбі проживали 836,2 тис. жінок, або понад 7% усіх заміжніх жінок. Найбільша частина незареєстрованих шлюбів виявилася у жінок у віці 15–19 років – 19,2%; у віці 20–24 років вона складала понад 10%, 8,5% – у віці 25–29 років, а найнижчою була у віковій групі 70 років і старше – близько 6%. На 1000 осіб у віці 16 років і більше в Україні припадало: у чоловіків 46 незареєстрованих шлюбів, у жінок – 39. У чоловіків неофіційних шлюбів на 20% більше порівняно з жінками. Перевищення частки неофіційних шлюбів у чоловіків порівняно з жінками зумовлено домінуючою дією психологічних факторів, згідно з якими схильність до офіційно оформленого шлюбу у жінок вища, ніж у чоловіків.

Серед новітніх тенденцій у РФ, які висвітлив перепис 2002 р., не можна не відзначити процес швидкого поширення неформальних союзів: майже кожен десятий шлюб у країні не має офіційного оформлення. У порівнянні з 1994 р. приріст склав більш ніж 3 відсоткових пункти (з 6,5% до 9,8%). У молодих вікових групах до 35 років частка осіб, які проживали в незареєстрованих шлюбах, серед усіх, що перебували у шлюбі, зростає з 1994 р. до 2002 р. у 2–3 рази. У вікових групах до 20 років кожен другий–третій, у віці 20–24 років кожен п'ятий шлюб – це партнерський союз, незареєстрований в органах РАГС. У наступній віковій групі 25–29 - річних 14% жінок і 16% чоловіків заявили, що вони свій шлюб не реєстрували (табл. 1) [5,6].

Скорочення кількості шлюбів між переписами 1989 і 2001 років в Україні призвело до збільшення кількості осіб, які ніколи не були одружені: чоловіків – з 3511,0 до 4433,4 тисяч осіб, або з 19,4% до 24,3%, жінок – з 2969,3 до 3551,0 тисяч осіб, або, відповідно, з 13,3% до 16,1%. За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р., на 1000 осіб у віці 16 років і старше припадало неодружених 227, незаміжніх 147, частка неодружених більша, ніж частка незаміжніх у віці 20–24 років в 1,6 раза, у 25–29 років – у 2 рази. Отже, частка жінок, які ніколи не були одружені була і залишилася в середньому нижчою порівняно з чоловіками.

Таблиця 1

Частка чоловіків та жінок, які перебувають у незареєстрованому шлюбі, за даними Всеросійського перепису населення 2002 р. та Всеукраїнського перепису населення 2001 р., %

Вік	Росія		Україна	
	Чоловіки	Жінки	Чоловіки	Жінки
15			30,5	53,7
16	56,5	53,4	35,1	43,6
17			38,9	26,7
18	37,6	32,6	27,2	18,9
19			22,0	15,0
20–24	21,9	19,0	12,2	10,2
25–29	15,7	14,2	9,0	8,5
30–34	13,1	11,8	8,3	7,9
35–39	10,8	9,3	7,6	6,9
40–44	9,2	8,0	7,0	6,4
45–49	8,3	7,7	6,7	6,3
50–54	7,5	7,3	6,1	6,0
55–59	6,8	6,7	6,0	5,9
60–69	6,2	6,2	5,1	5,6
70 і старші	5,0	6,1	4,9	5,9
Все населення	6,5	9,7	7,0	7,0

Така ситуація зумовлюється не лише різницею шлюбного віку чоловіків і жінок (жінки виходять заміж раніше, ніж одружуються чоловіки), а і тим, що чоловіки відкладають шлюби на більш пізній період. Це пов'язано з матеріальною малозабезпеченістю і побутовою невлаштованістю молоді, особливо якщо взяти до уваги поширений стереотип, що чоловік має бути головним годувальником у родині.

Кількість удівців у період з 1989 р. зросла з 539,6 тис. до 714,2 тис. осіб (відповідно з 3,0% до 3,9%), тоді як кількість удів залишилася практично на рівні 1989 р. – 4229,5 тис. осіб у 2001 р. проти 4227,5 тис. осіб у 1989 р., або 19% проти 19,2%, тобто частка удів майже в 5 разів перевищувала частку удівців. Це пояснюється тим, що в середніх і старших вікових групах кількість жінок більша, ніж чоловіків, внаслідок високої чоловічої смертності. Максимальні значення часток овдовілих спостерігаються у 70 років: у чоловіків їх значення досягають 251 на 1000 осіб, у жінок – 664, тобто в 2,6 рази більше. Така шлюбна ситуація загострює проблеми самотності, особливо людей старшого віку [5].

Аж до середини 1990-х років у Росії зберігалася модель ранньої шлюбності. За даними перепису 1989 р. у віці 20–24 років ніколи не були одружені близько 60% чоловіків і близько 40% жінок, а у віці 25–29 років залишалися неодружені

ними лише 21–24% чоловіків і 12–14% жінок. Півтора десятиліття потому після перепису 1989 р. ситуація істотно змінилася: створення шлюбних союзів до 25 років перестає бути нормою. Згідно з переписом 2002 р., частка чоловіків і жінок у віці 20–24 років, які ніколи не перебували в шлюбі, складала, відповідно, 73,6% і 52,6%. До 30 років більше третини чоловіків і більш ніж кожна п'ята жінка усе ще жодного разу не були одружені.

Нові тенденції поки не торкнулися рівня остаточної безшлюбності. Частка осіб у віці 50–54 років, які ніколи не перебували в шлюбі, і в чоловіків, і в жінок стабільна – близько 4–5%, тобто залишається на надзвичайно низькому рівні порівняно з більшістю розвинутих країн.

Частка овдовілих жінок у 1989 р. була помітно меншою, ніж чоловіків, дані по яких свідчили, що в країні посилюється кризова ситуація зі смертністю. Повторні шлюби овдовілих, безумовно, згладжували ситуацію, але недостатньо.

Результати Всеросійського перепису населення 2002 р. – яскраве свідчення наростаючої кризи. Країна знову повертається до колишньої ситуації післявоєнних десятиліть, коли її називали «країною вдів і вдівців». Частка овдовілих, у порівнянні з переписом 1989 р., зростала в усіх вікових групах чоловіків і жінок до 65 років [6]. У віці 55–59 років кожна п'ята жінка – удова, у 60–64 роки – кожна третя. Цю ситуацію обумовлює найбільший у світі розрив між тривалістю життя чоловіків і жінок (понад 12 років).

В останні десятиліття ХХ століття у всіх країнах Європи зростала частка позашлюбних народжень у всіх країнах Європи. Нині тут, поряд з такими країнами, як Швеція, Норвегія, де вже більше половини дітей народжується поза зареєстрованим шлюбом, є і такі, де частка позашлюбних народжень поки не дуже велика (Швейцарія – 12% у 2003 р., Італія – 14%, Греція – 4% у 2002 р.) [7].

Вік вступу в шлюб, міцність шлюбних союзів, поширеність і тип незареєстрованих союзів впливають на рівень народжуваності через низку факторів, у тому числі через тривалість ефективного дітородного періоду. У трьох європейських регіонах більше половини жінок з найсприятливішого для дітонародження вікового інтервалу – від 18–20 до 30 років – не одружені, а у Східній Європі їх частка становить лише 10–15%.

У більшості країн Західної і Північної Європи зростання кількості дошлюбних або незареєстрованих союзів, що заміщають шлюб, частково компенсують збільшення віку вступу в шлюб і рівня безшлюбності. Частка осіб, які вступили у зареєстрований шлюб до 25 років, в цих країнах коливається від 5% у Швеції до 58% у Бельгії; тим часом частка тих, хто вступив у фактичний шлюбний союз (зареєстрований чи ні) вища і коливається у більш вузьких межах (до 20%). Зазвичай, діти народжуються в незареєстрованих союзах рідше, ніж у зареєстрованих, але ці розбіжності скорочуються, а у Швеції і Норвегії народжуваність в обох типах союзів однакова.

Інше становище в Південній Європі. Стиснення періоду можливого дітонародження у межах вікового інтервалу від 18–20 до 30 років нічим не компенсується, оскільки суспільство, як і раніше не припускає незареєстровані шлюби та позашлюбну народжуваність [8].

За останні десятиліття модель формування європейської родини зазнала фундаментальних змін. Щоб краще зрозуміти зміст цих змін і ставлення до них самих європейців, реалізується міжнародний проект «Population Policy Acceptance Study – DIALOG» [9]. Його мета – зробити порівняльний аналіз змін і ставлення населення до демографічних тенденцій, гендерних ролей і різних заходів демографічної політики. З 1999 по 2003 рік було опитано понад 34 тис. жінок і чоловіків у віці від 18 до 75 років.

Для більшості країн–учасниць проекту характерний дуже низький рівень народжуваності – у середньому 1,2–1,4 народжень на одну жінку, за винятком Фінляндії і Нідерландів, де показник народжуваності вище (1,7). Дедалі більше народжується дітей у матерів, що не перебувають в зареєстрованому шлюбі (до 30–40%). Зростає частка шлюбів, що закінчуються розлученням.

Усі ці тенденції загалом оцінюються населенням негативно. Зокрема, до зростання розлучуваності негативно ставляться 79% опитаних у середньому по всіх країнах, до зниження народжуваності – 75%, до зростаючої кількості самотніх батьків – 61%, до бездітних пар – 60% (табл. 2).

Таблиця 2

Частка респондентів у віці молодше 50 років, які негативно оцінюють такі демографічні тенденції, %

Країна	Зниження кількості		Зростання кількості			
	народжень	зарес- строваних шлюбів	розлучень	самотніх батьків	незарес- тованих союзів	народжень у незарес- тованому союзі
Австрія	80	30	77	54	17	25
Бельгія	59	20	81	64	8	18
Угорщина	91	52	90	94	25	68
Німеччина	82	34	71	67	19	20
Італія	82	52	80	86	29	51
Кіпр	89	-	90	79	35	83
Литва	92	63	90	88	27	33
Нідерланди	21	13	83	67	8	12
Польща	70	51	81	76	37	57
Словенія	92	43	85	87	22	36
Фінляндія	81	44	91	87	21	26
Чехія	83	36	86	77	15	29

Більшість респондентів у всіх країнах воліють жити в шлюбі і мати дітей. У Польщі, Італії і Литві таких понад 80%. Найменше шлюб визнають у Нідерландах і Німеччині – близько 53%. Життя без дітей не підтримується, однак стає усе більш припустимим, особливо в Чехії (27% респондентів), Німеччині (28%) та Нідерландах (31%) [10].

Значна частина європейців розглядає незареєстроване спільне проживання як попередній етап на шляху до шлюбу. Особливо популярний такий погляд у Нідерландах (57%) і Німеччині (45%). А мати дітей більшість респондентів хотіли б усе ж у зареєстрованому шлюбі.

Однією з найгостріших проблем для сучасного демографічного розвитку є нестабільність шлюбних відносин, внаслідок яких відбувається розпад родини – розлучення, і їх кількість залежить від взаємодії цілого комплексу демографічних, соціально-економічних, морально-етичних факторів. Для України характерний високий рівень розлучуваності. За рівнем загального коефіцієнта розлучуваності вона, поряд з РФ займає одне з перших місць у Європі. Підвищенню рівня розлучуваності в Україні сприяє загальноєвропейська тенденція відходу від традицій моногамного шлюбу, складність адаптації населення до сучасних ринкових умов існування і викликана нею психологічна напруженість у родинях. У 2004 р. загальний коефіцієнт розлучуваності в Україні і Росії значно перевищував середній рівень цього показника для країн Євросоюзу (2,1‰) відповідно на 71,4% і 109,5% (рис. 2) [4].

Як видно з рис. 2, у період з 1995 по 2004 рр. середній рівень загального коефіцієнта розлучуваності зріс у зазначених країнах Європи на 16,7%, а найбільше в Італії – на 60,0%, Польщі – на 50,0%, Німеччині – на 23,8%, Словаччині – на 17,6%. Найбільше знизився загальний коефіцієнт розлучуваності у Швеції, Бельгії, Фінляндії, Україні та Росії, відповідно, на 15,4%, 14,3%, 7,4%, 5,3% та 2,2%.

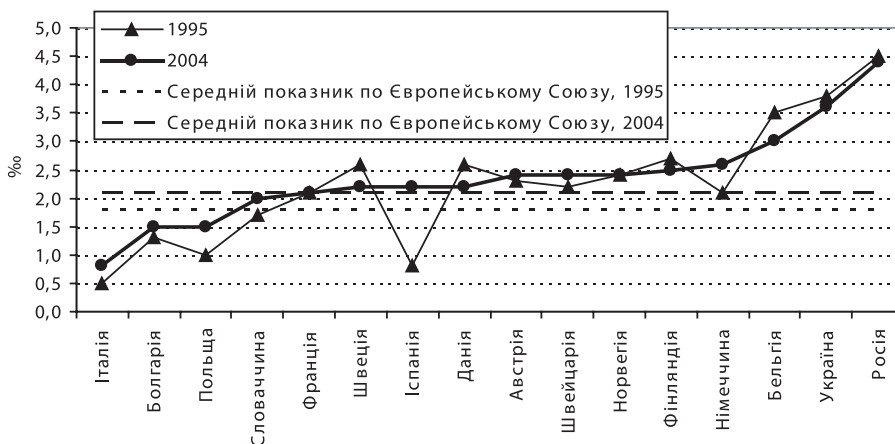

Рис. 2. Загальний коефіцієнт розлучуваності населення країн Європи в 1994 та 2004 рр.

У 2005 р. в Україні було зареєстровано 183,5 тис. розлучень, що на 10,3 тис. більше, ніж у 2004 р., загальний коефіцієнт розлучуваності виріс відповідно з 3,6‰ до 3,9‰. За роки між переписами питома вага розлучених чоловіків підвищилась на 2,2% (у 1989 р. їх частка складала 4,6%, у 2001 р. – 6,8%), жінок – на 2,6% (з 7,8% у 1989 р. до 10,4% у 2001 р.). Особливо ця різниця помітна серед чоловіків у віці 35–39 років і серед жінок 30–34 років. Найвищий коефіцієнт розлучуваності був у 1992 р. і складав 4,3‰, у наступні роки намітилася тенденція до зниження цього показника, що, імовірно, пов’язано зі збільшенням кількості незареєстрованих шлюбів, особливо серед молоді.

Найбільш негативні наслідки розлучень і відкладених шлюбів – поширення неповних родин і сирітства, проблем матеріального змісту і неповноцінного виховання дітей.

За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р., частка родин, у яких матері самостійно виховують дітей, складає 20,7% від загальної кількості сімейних осередків, до них належать і одинокі матері, і розлучені.

Від перепису до перепису в РФ спостерігається зростання кількості розлучених чоловіків (з 5,7% у 1989 р. до 7,6% у 2002 р.) і жінок (з 8,4% у 1989 р. до 11,0% у 2002 р.). У 1998 р. спостерігалось значне зниження числа розлучень і загальний коефіцієнт розлучуваності склав 3,4‰. Згодом, у 1999–2002 рр. кількість зареєстрованих розлучень збільшилася на 60%, з 532,5 тис. у 1999 р. до 853,6 тис. у 2002 р., а загальний коефіцієнт розлучуваності досяг 5,9‰. У 2003–2004 рр. кількість розлучень знову знизилася – у 2004 р. було зареєстровано 635,8 тис. розлучень, або 4,4‰. У період зростання показників у 1999–2002 рр., розлучуваність збільшувалася в середніх і старших віковій групах, а у вікових групах до 25 років інтенсивність розірвання шлюбів мала тенденцію до зниження.

Скорочення показників розлучуваності в 2003–2004 рр. торкнулося усіх вікових груп. Відповідно до даних Всеросійського перепису 2002 р., у середніх вікових групах частка розлучених і тих, хто не перебував у повторному шлюбі, жінок коливається в межах 15–16%, а чоловіків – 10–12%. Приріст частки розлучених за період після 1989 р. дуже вагомий, особливо серед тридцятирічних чоловіків і жінок, і зростання цієї категорії осіб спостерігається практично у всіх вікових групах, хоча є винятки.

Перепис 2002 р. у РФ зафіксував зниження частки розлучених чоловіків і жінок у віці 20–24 років і жінок у віці 18–19 років. Це є результатом зниження шлюбності в наймолодших вікових групах – якщо знижується кількість одружених, відповідно починає знижуватися і кількість розлучених. З іншого боку, у молоді збільшилася кількість неформальних і недовготривалих шлюбів, тому зменшилася схильність людей вказувати, що вони розлучилися.

Висновки. Знання про шлюб і сім'ю необхідні для вирішення ряду важливих задач соціально-економічного розвитку України. Тому їх вивчення має не тільки теоретичний і практичний інтерес, але, зокрема, є вихідним при вивченні відтворення населення і розробці практичних заходів демографічної політики. Вивчення динаміки шлюбності розширює знання про вплив соціально-економічних факторів на демографічні процеси. Особливості шлюбності і розлучуваності необхідно враховувати при розробці ефективних заходів, спрямованих на оптимізацію відтворення населення [12].

До найхарактерніших деформацій і структурних зрушень у процесах шлюбності і розлучуваності належать: посилення тенденцій зниження показників шлюбності і підвищення розлучуваності, збільшення середнього віку вступу до шлюбу, поширення консенсуальних шлюбів і дошлюбних статевих відносин, зростання частки припинення довгострокових шлюбів внаслідок розлучення і овдовіння, поширення безшлюбного материнства [11].

Одним з головних упереджувальних напрямів подолання кризи в шлюбно-сімейних процесах є збереження і відновлення шлюбних традицій. Передумовою для цього можуть стати, насамперед, формування сімейно-дружньої політики

на ринку праці, підвищення рівня життя і поліпшення соціально-економічного становища населення, зокрема молоді.

Але якщо суспільство терпиме до різних стилів життя і поведінки, то різні переваги і економічні обставини можуть вільніше реалізуватися без огляду на якусь обов'язкову для всіх модель. Не виключено, що вища народжуваність у Західній і Північній Європі є результатом більшої різноманітності типів поведінки – складніша система виявляється і демографічно більш стійкою.

Джерела

1. *Демографічна криза в Україні. Проблеми дослідження, витоки, складові, напрями протидії* / НАН України. Інститут економіки; за ред. В. Стешенко. – К., 2001. – 560 с.
2. *Население России. 2002. Десятый ежегодный демографический доклад.* – М., 2004. – С. 36.
3. *Демографическая модернизация России, 1900–2000.* / Под.ред. А.Г.Вишневого. – М.: Новое издательство, 2006. – 608 с.
4. www.eurostat.eu. Eurostat yearbook 2006-07. Сайт Євростату.
5. *Склад населення за шлюбним станом за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року.* – К.: Держкомстат України, 2003. – 216 с.
6. *Всероссийская перепись населения 2002 года.* – Том 2. – www.perepis2002.ru
7. *Вишневикий А.Г.* Демографический кризис в странах СНГ. – Демоскоп Weekly–еженедельная демографическая газета РАН. – 2005. – № 90–91.
8. *Иванов С.* Новое лицо брака в развитых странах. – Демоскоп Weekly–еженедельная демографическая газета РАН. – 2002. – № 63.
9. www.bib-demographie.de/ppa/Main.htm
10. *Сакевич В.И.* Нравятся ли европейцам современные демографические тенденции? – Демоскоп Weekly–еженедельная демографическая газета РАН. – 2006. – № 101.
11. *Населення України–2004. Регіональні аспекти демографічного розвитку.* – К.: ІДСД НАН України, Держкомстат України, 2004. – 342 с.
12. *Чуйко Л.В.* Браки и разводы. Монография. – М.: Статистика. – 1975. – 176 с.

Аннотация. Стаття посвящена современной динамике процессов брачности и разводимости в Украине и странах Европы. Особенное внимание уделено явлениям, которые наблюдаются в странах Восточной Европы. Анализ статистических данных свидетельствует о том, что современные тенденции повышения возраста вступления в первый брак и расширения моделей брачных отношений проявляются вместе с традициями предубеждения вступления в брак в високосные годы. Учет этого факта позволяет разрабатывать более обоснованные демографические прогнозы.

Summary. The paper devoted to modern dynamics of marriage and divorce in Ukraine and European countries. The high emphasis is placed on phenomena that occur in East Europe countries. The statistical data analysis indicates that a modern tendency of first marriage ageing and marriage models diversification appears with leap-year heritages of prevention jointly. Taking into account of that fact allows working out more relevant demographic forecasts.

Стаття надійшла до редакції журналу 14.02.2008 р.